

3

LECHNER ZOLTÁN

Törökország és a
poszthegemoniális világrend

TÖRÖKORSZÁG ÉS A POSZTHEGEMONIÁLIS VILÁGREND

LECHNER ZOLTÁN¹

Absztrakt

A nemzetközi kapcsolatok kutatói széles körben egyetértenek abban, hogy a török külpolitika drámai változáson ment keresztül a Recep Tayyip Erdoğan vezette Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) immár több mint két évtizedes kormányzása alatt. A szakértők véleménye ugyanakkor megoszlik annak kapcsán, hogy a változás taktikai manőverezés eredményeként vagy Ankara stratégiai orientációjának tényleges átalakulásaként értékelendő. Jelen tanulmány az AKP-kormány külpolitikájának átfogó elemzésére tesz kísérletet, különös tekintettel a 2016-os puccskísérletet követő időszakra. A szerző hipotézise szerint a török külpolitika átalakulását mindenekelőtt három tényező idézte elő: a liberális világrend válsága, a Kis-Ázsiát körülvevő régiók geopolitikai viszonyai, valamint a török belpolitika erősödő tekintélyelvűsége. Terjedelmi korlátok miatt a tanulmány nem vállalkozik az említett időszak minden releváns fejleményének bemutatására, ehelyett néhány, kiemelten fontosnak ítélt döntés, folyamat, illetve esemény vizsgálatára összpontosít. A tanulmány egyik központi megállapítása szerint a puccskísérletet követően a török kormány annak érdekében erősítette meg kapcsolatait Moszkvával és Pekinggel, hogy ezáltal csökkentse pénzügyi és stratégiai függését a Nyugattól. Ankara „eurázsiai fordulatát” kiegészítő változásként értékelhető, hogy a török külpolitikában a 2010-es évek közepétől a „puha” eszközök mellett a katonai erőre és agresszív diplomáciára építő érdekérvényesítés is egyre hangsúlyosabbá vált. A szerző konklúziója szerint Törökország ugyan nem fogja megszakítani a Nyugattal fenntartott intézményesített kapcsolatait, de a belátható jövőben – vagy legalábbis amíg az országot Recep Tayyip Erdoğan irányítja – a politikai vezetés további erőfeszítéseket tesz majd annak érdekében, hogy a török állam stratégiai autonómiáját a felemelkedő hatalmakkal való együttműködés révén növelje, miközben belső legitimitációját revizionista külpolitikai diskurzussal erősíti.

Kulcsszavak: Törökország, geopolitika, stratégiai autonómia, világrend, török–orosz kapcsolatok

¹ Dr. Lechner Zoltán, PhD, tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem.

Abstract

There is a broad consensus among scholars of international relations, that Turkish foreign policy has changed dramatically over the past two decades under Recep Tayyip Erdoğan's Justice and Development Party (AKP). It is a widely debated question, however, whether this change is the result of a tactical manoeuvring, or Ankara's strategic orientation has genuinely been transformed. This paper attempts to provide a comprehensive analysis of the AKP's foreign policy, with a special focus on the period following the 2016 coup attempt. According to the hypothesis of the author, the change in Turkish foreign policy can be attributed to three major factors: the crisis of the liberal world order, the geopolitical circumstances in the regions surrounding Asia Minor, and the growing authoritarianism in Turkish domestic politics. The study analyses Türkiye's foreign policy strategy by examining a limited number of decisions, events, and processes, considered to be particularly important. A central observation of the paper is that following the 2016 coup attempt, the Turkish government has cemented its relations with Moscow and Beijing to decrease its financial and strategic dependence on the West. This "Eurasian turn" was complemented by a change of methods: hard power tools came to the forefront of Turkish foreign policy, as Ankara militarily intervened in the Syrian, Libyan, and South-Caucasian conflicts during the second half of the decade and at the beginning of the 2020s'. According to the author's conclusion, although it is highly unlikely that Türkiye will break its institutionalised ties with the West, as long as the country is ruled by President Erdoğan, the Turkish political leadership will make genuine efforts to strengthen the country's strategic autonomy by intensifying its cooperation with rising powers, while using a revisionist foreign policy discourse to bolster its domestic legitimacy.

Keywords: Türkiye, geopolitics, strategic autonomy, world order, Turkish-Russian relations

1. Bevezetés

Immár több mint húsz év távlatából egyértelműen kijelenthető, hogy a Recep Tayyip Erdoğan vezette Igazság és Fejlődés Pártja (Adalet ve Kalkınma Partisi, a továbbiakban AKP) győzelme a 2002-es parlamenti választáson fordulópont volt a török politikatörténetben. Az iszlamista gyökerű konzervatív párt magabiztos parlamenti többséggel tudott egypárti kormányt alakítani, ami az 1990-es évtized kaotikus időszakának lezárását, és egy új korszak megkezdését jelentette. A kormányalakítást követő években az AKP első számú külpolitikai célkitűzése Törökország európai uniós csatlakozása volt. Az új vezetés határozott lépéseket tett, és jelentős kompromisszumokat kötött a teljes jogú tagság megszerzése érdekében, ezzel összefüggésben pedig fokozatosan építette le a kemalista² berendezkedés maradványait védelmező hadsereg belpolitikai befolyását.³ A Brüsszel felé

² Mustafa Kemal Atatürk a Török Köztársaság megalapítója. A nevével fémjelzett politikai ideológia hat alapelve a republikanizmus, a reformizmus, a laicizmus, a populizmus, az etatizmus és a nacionalizmus.

³ Törökországban a hadsereg a rend fenntartására, illetve a szekuláris berendezkedés védelmére hivatkozva több alkalommal közvetlenül avatkozott be a politikába. Erdoğan számára az európai uniós jogharmonizáció kiváló lehetőséget biztosított arra, hogy delegitímálja a hadsereg politikai szerepvállalását.

tett gesztusok – például a halálbüntetés eltörlése és a liberálisabb kisebbségpolitika – eredményeképpen Ankara 2005 októberében megkezdte a csatlakozási tárgyalási folyamatot, amely azonban rövidesen megrekedt, miután az Európai Tanács 2006 decemberében a ciprusi helyzet megoldatlanságára hivatkozva blokkolta nyolc tárgyalási fejezet megnyitását (Aydin-Düzgüt & Tocci, 2015, 23.). A török társadalom többsége számára a döntés az európai képmutatás megnyilvánulása volt, amely vélekedés nem alaptalan annak fényében, hogy 2004-ben a török kormány és a török ciprióták zöme egyaránt támogatta Kofi Annan ENSZ-főtitkár kezdeményezését a szigetország státuszának rendezésére (Egeresi & Pénzváltó, 2020, 82.). Ezzel szemben a görög ciprióták döntő része elutasította az Annan-tervet a 2004 áprilisában megtartott népszavazáson, ami részben azzal a körülménnyel magyarázható, hogy az unió ezt megelőzően rendezés hiányában is garantálta Ciprus felvételét (Kacziba, 2019, 68.).

Ugyanebben az időszakban a török–amerikai kapcsolatokban is komoly változás ment végbe. A Szovjetunió felbomlását követően a posztszovjet tér geopolitikai pluralizmusában érdekelt Washington (Brzezinski, 2017, 196–197.), valamint a saját feltételezett geopolitikai és geokulturális mélységét kiaknázni igyekvő Ankara (Davutoğlu, 2016, 434.) érdekei Közép-Ázsia vonatkozásában összhangba kerültek, ami lehetőséget biztosított Törökország számára arra, hogy a hidegháborús rivális eltűnése után demonstrálja stratégiai súlyát az Egyesült Államok és a NATO irányába. A 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követően Törökország elkötelezett szövetségesként viszonyult az Egyesült Államokhoz, és az első muszlim többségű orszákként állt Washington mellé az Afganisztán elleni misszió során (Egeresi, 2016, 126.). Ettől eltérően Irak 2003-as amerikai megszállása súlyos törést okozott a két állam viszonyában. A beavatkozás rámutatott az amerikai és a török biztonsági percepciók közötti éles ellentétre: amíg a nyugati típusú államszervezési modell felsőbbrendűségét és a terror elleni globális háború szükségét hirdető Bush-adminisztráció a Huszein-rezsim elleni küzdelemben szövetségesként tekintett az észak-iraki kurdokra, addig Ankara a rezsim katonai megbuktatását Irak destabilizációjával és egy Törökország területi egységére közvetlen fenyegetést jelentő független kurd állam lehetőségével azonosította (Müftüler-Bac, 2005/2006, 68.). A török társadalmon belül ennek nyomán dominánssá váló értelmezés szerint az Egyesült Államok úgy támadott meg egy tőle több ezer kilométerre fekvő országot, hogy közben sem a régió érzékeny egyensúlyi viszonyaira, sem pedig Törökország biztonságára nem volt tekintettel. Az invázió nehéz dilemma elé állította az AKP-t: az Egyesült Államokkal való stratégiai szövetség fenntartása feloldhatatlan ellentétbe került a török társadalomban felerősödő Amerika-ellenes érzések politikai kiszolgálásának és az intervencióval szemben kritikus regionális és régióon túli államokkal való együttműködésnek a céljaival. A török állam ezúttal az utóbbi mellett tette le a voksát – a parlament 2003 februárjában elutasította, hogy amerikai csapatok török területről hajthassanak végre hadműveleteket (Efeğil, 2004, 105–106.).

A döntés előrevetítette a török külpolitika megújulását, ami az uniós tárgyalások befagyása és az AKP újabb, 2007-es választási győzelme után vált látványossá. Második kormányzati ciklusa alatt a párt – összefüggésben azzal, hogy immár nyíltabban vállalta fel iszlamista identitását – egy jóval ambiciózusabb és függetlenebb külpolitika megvalósításába kezdett. Bár az ország politikai és gazdasági szempontból továbbra is kötődött a nyugati világhoz, az AKP-kormány a stratégiai autonó-

mia jegyében a török nemzeti érdekek érvényesítését egyértelműen és sokszor demonstratív jelleggel a nyugati elvárásoknak való megfelelés elé helyezte. Ezt kiegészítő változásként értékelhető, hogy a török külpolitikában a 2010-es évek közepétől a „puha” eszközök mellett a katonai erőre és agresszív diplomáciára építő érdekérvényesítés is egyre hangsúlyosabbá vált. Meglátásom szerint a török külpolitika átalakulását az Egyesült Államokkal és az Európai Unióval való kapcsolatok megromlása mellett három további körülmény idézte elő: a nemzetközi erőviszonyok átrendeződése és a világrend polarizálódása; a Törökországot övező régiókban lezajló geopolitikai változások; valamint az autoriter tendenciák erősödése a török belpolitikában. A tanulmány második fejezete ebből a premisszából kiindulva a téma tágabb kontextusát tekinti át. A harmadik fejezet a 2016 és 2021 közötti időszak vonatkozásában elemzi az Erdoğan-adminisztráció külpolitikáját. Terjedelmi korlátok miatt a tanulmány nem vállalkozik az említett időszak minden releváns fejleményének bemutatására, ehelyett néhány, kiemelten fontosnak ítélt döntés, folyamat, illetve esemény vizsgálatára összpontosít. Törökország „eurázsiai fordulatát” a török–orosz és török–kínai kapcsolatokon keresztül értelmezi; a török külpolitika intervencionista tendenciáit pedig Ankara szíriai, líbiai és dél-kaukázusi beavatkozásainak elemzésével szemlélteti. A tanulmány befejező része Oroszország ukrajnai háborújával összefüggésben von le következtetéseket azzal kapcsolatban, hogy a török állam miként pozicionálja magát a dinamikusan változó világrendben.

2. A török külpolitika átalakulásának kontextusa

2.1. A poszthegegoniális világrend

A Szovjetunió felbomlása és a hidegháború bipoláris struktúrájának megszűnése radikálisan átalakította Törökország geopolitikai környezetét. Az államszocialista blokk összeomlása nyomán a Kis-Ázsiát (Anatóliát) övező régiókban létrejött hatalmas vákuum jelentős mértékben szélesítette Törökország mozgásterét a nemzetközi térben (Davutoğlu, 2016, 82.), ami ambiciózus külpolitikai célok megfogalmazására készítette a politikai vezetőket Ankarában. Az évtized során azonban az ország ennek ellenére sem volt képes regionális hatalommá válni. A török külpolitika csupán erősen korlátozott keretek között ért el eredményeket, és alapvetően nyugatorientált maradt, ami részben az országon belül jelentkező problémák és kihívások – belpolitikai instabilitás, gazdasági válság, a török–kurd ellentét kiújulása – következménye volt, ugyanakkor a hidegháborút követő átmeneti időszak Amerika-központú globális rendjének hatását is tükrözte. Erşen és Köstem (2019, 2.) szavaival élve, „Ankara elkötelezettsége a transzatlanti biztonsági és gazdasági intézmények iránt az 1990-es években összhangban volt a nemzetközi rendszer egypólusú struktúrájával, amelyben az Egyesült Államok az egyetlen, rivális nélküli szuperhatalom státuszát élvezte”. Ebből következően az Egyesült Államok által dominált liberális világrend válsága és azzal összefüggésben a világgazdaság súlypontjának Kelet-Ázsia irányába történő eltolódása – amely a 2008-as gazdasági-pénzügyi válságot követően még látványosabbá vált – erőteljesen befolyásolja Törökország lehetőségeit a 21. századi geopolitikai környezetben.

Tálas meglátása szerint az ezredfordulót követő két évtized a poszthegemoniális nemzetközi hatalmi rend kialakulásának időszakaként értékelhető. Az Egyesült Államok a 2020-as évek elején változatlanul a nemzetközi viszonyok legmeghatározóbb állami szereplője, előnye és cselekvési szabadsága azonban globális hegemónként fokozatosan csökken. Az ennek nyomán kialakuló poszthegemoniális helyzetben a világ első számú szuperhatalma immár nem képes a saját preferenciái szerint működtetni az általa dominált hatalmi struktúrát, így ellenérdekelte válhat annak fenntartásában (Tálas, 2021, 847–850.). Az átalakulás legfőbb motorja a kapitalista „vérkeringésbe” az 1980-as években bekapcsolódott Kína, amely a 2010-es évek közepe óta egyre nyíltabban vállalja arra irányuló törekvését, hogy párhuzamos struktúrák létrehozása és a globalizáció megreformálása által növelje globális befolyását: a 2013-ban elindított „Egy övezet, egy út” kezdeményezés egyik alapelemként Peking a konnektivitást helyezi előtérbe, és infrastrukturális beruházások révén fokozza az Ázsia, Európa és Afrika közötti összekapcsoltságot (Vörös, 2022, 16–17.). A megaprojekt célja a világ legnagyobb gazdasági folyosójának létrehozása, amely a csendes-óceáni térséget és Nyugat-Európát olyan, még kiaknázatlan gazdasági potenciállal rendelkező régiókon keresztül köti össze, mint Közép-Ázsia és a Kaszpi-tenger térsége. Azon túl, hogy új felvevőpiacokat hódít meg, növeli saját energiabiztonságát, és kielégíti a partnerországok befektetési és infrastrukturális igényeit, a megaprojekt keretében Kína egyúttal az Egyesült Államok eurázsiai pozícióit is gyengíti, felgyorsítva ezáltal a globális erőviszonyok átrendeződését (Maçães, 2018, 68.). Az Egyesült Államok fokozatos visszaszorulása, a liberális internacionalizmus válsága és Kína felemelkedése egy új, többpólusú világrend létrejöttét eredményezi, ami fontos következményeket von maga után a Törökországhoz hasonló, regionális geopolitikai ambíciókat dédelgető középhatalmak szempontjából. A „világcsendőr” szerepkörét betölteni képes (vagy hajlandó) szuperhatalom hiányában, illetve az alternatív hatalmi centrumok megjelenésével geopolitikai mozgásterük kitágul, gazdasági diverzifikációs lehetőségeik száma pedig bővül, így nagyobb hatékonysággal képesek csökkenteni a nyugati pénzügyi és politikai rendszerektől való függésüket (Kutlay & Öniş, 2021, 1088.).

Az AKP-kormány értelmezése szerint Kelet-Ázsia gazdasági súlyának növekedése és a Kína által ösztönzött interkontinentális integráció történelmi lehetőséget kínál arra, hogy az Európa és Ázsia határán fekvő Törökország újraértékelje geopolitikai helyzetét, és a Nyugat keleti perifériájáról a felemelkedő afro-eurázsiai „szuperkontinens” centrumába kerüljön. Ennek a stratégiai perspektívának az egyik legfontosabb elméleti megalapozójaként a korábbi török külügyminiszter (2009–2014) és miniszterelnök (2014–2016), Ahmet Davutoğlu azonosítható, aki 2001-es, *Stratégiai mélység* című meghatározó munkájában ambiciózus külpolitikai víziót fogalmazott meg. Davutoğlu a könyvben a passzív és egyoldalúan nyugatorientált mentalitás meghaladása és egy új, az oszmán történelmi örökséggel összhangban lévő stratégiai attitűd elsajátítása mellett foglal állást. Meglátása szerint a török állam akkor lehet sikeres a 21. század dinamikus változó erőviszonyai között, ha *soft power* eszközöket – rugalmas diplomácia, kulturális befolyásépítés, nemzetközi kereskedelem és tőkeinvesztálás – alkalmazva növeli politikai, gazdasági és kulturális hatalmát a környező térségekben, és befolyási övezetét fokozatosan szélesítve erősíti meg globális pozícióját (Davutoğlu, 2016, 116–118.). Külügyminiszteri kinevezését követően Davutoğlu kísérletet tett a könyvben taglalt vízió gyakorlati megvalósítására, „zéró probléma a szomszédokkal” névre keresztelt, puha erőre alapozott külpolitikája (lásd Szigetvári, 2013.) azonban a 2010-es évek közepére kudarcot vallott részben a regionális kihívások számának növekedése miatt.

2.2. Törökország dinamikusan változó geopolitikai környezete a 2010-es években

Az évtized folyamán a Törökországgal szomszédos régiókban végbemenő geopolitikai változások Bayer József (2010, 16.) 2010-ben megfogalmazott szavait igazolják:

„Az ellenkező várakozásokkal szemben, a poszt-bipoláris, multipoláris világ a szerző szerint nem bizonyult sem harmonikusnak, sem kiegyensúlyozottnak. Visszatértek a konfliktusok, újra erősödik a nacionalizmus és az identitáspolitikai, az energiaforrásokért folyó harc, feltámadnak a régi hatalmi politika reflexei. [...] [V] isszatérünk a nemzeti és regionális hatalmi stratégiák konfrontációjához, a háttérben a nemzetközi terrorizmussal, polgárháborúkkal és kudarcba fulladó államokkal, amelyek felségterületükön képtelenek a rendnek és törvényességnek érvényt szerezni.”

Ankara számára a legsúlyosabb kihívást a szíriai háború jelentette, amelynek előzménye és regionális kontextusa az arab világban az évtized elején lezajlott forradalmi hullám volt. A régió szekuláris-autoriter rezsimeivel szemben kibontakozó, a köztudatban „arab tavaszként” rögzült eseménysorozat markáns hatást gyakorolt ugyan a Közel-Kelet geopolitikai környezetére, de korántsem a kezdeti optimista várakozásoknak megfelelően. Bár az átalakulás iránya és eredménye országonként eltérő volt (N. Rózsa, 2015, 99.), általános érvényű tapasztalatnak tekinthető, hogy a tiltakozásokat az online térben megszerző, a jogállamiság, a demokrácia és az emberi jogok mellett kiálló fiatalok a diktátorok bukása, illetve a rezsimek destabilizálódása után nem tudták magukat valódi politikai erővé szervezni, a demonstrációk kezdeti sikerei nyomán létrejött hatalmi vákuumot pedig az esetek többségében a hadsereg, az irreguláris milíciák vagy a „karanténból” kiszabadult radikális iszlamiszták töltötték be (Kissinger, 2015, 132.). A szekuláris-autoriter struktúrák felbomlása ezért csaknem minden esetben a demokratizálódással és polgárosodással ellentétes folyamatokat – polgárháború kitörését, új típusú neautoritárius rezsimek kiépülését vagy hatalmi visszarendeződést – eredményezett (Csicsmann, 2020, 30–32.).

A legkritikusabb helyzet a Törökországgal szomszédos Szíriában alakult ki. A 2011 márciusában kibontakozó tiltakozások kezdetben békések voltak, az Aszad-rezsim brutális fellépése azonban radikalizálta az ellenzékét. A regionális és globális szereplők bekapcsolódása nyomán a konfliktus rövidesen proxyháborúvá alakult, ezzel párhuzamosan a dzsihadista csoportok – mindenekelőtt az Iszlám Állam – térnyerése a 21. század eddigi egyik legsúlyosabb humanitárius katasztrófáját eredményezte. Az „arab tavasz” kezdeti időszakában a török vezetés – részben hosszú távú regionális ambíciói megvalósítása érdekében, részben a nyugati hatalmak nyomására – feladta az autoriter arab rezsimekkel ápolta diplomáciai és gazdasági kapcsolatait, és a status quót megváltoztatni kívánó erők mellé állt. Ennek megfelelően Szíria esetében Ankara (mintegy félévnyi „taktikázást” követően) az Aszad-rezsimmel szemben, a szíriai lázadó csoportok oldalán kapcsolódott be a konfliktusba (Dudlák, 2020, 227–229.). A török kormány számára komoly csalódást okozott, hogy 2011 és 2012 folyamán a Biztonsági Tanács két állandó tagja, Oroszország és Kína meggátolta, hogy egy, a líbiaihoz⁴ hasonló nyugati katonai intervenció nemzetközi jogi legitimitációt nyerjen (Davutoğlu,

⁴ 2011 tavaszán az ENSZ Biztonsági Tanácsa egy líbiai humanitárius beavatkozást legitimáló határozatot fogadott el. Az ezt követően megvalósult NATO-intervenció a Kadhafi-rezsim bukását eredményezte.

2012), amelynek hiányában az Obama-adminisztráció vezette Egyesült Államok nem volt hajlandó határozottabban fellépni a szíriai rezsim ellen. A nagyhatalmak közötti érdekellentétek okozta diplomáciai patthelyzet rendkívüli kihívás elé állította Törökországot: attól a téves feltételezéstől vezérelve, hogy a szíriai események a líbiai forgatókönyv szerint fognak alakulni, 2012 elejére olyan mértékben involválódott a konfliktusban, hogy abból már nem volt lehetősége kihátrálni. Ankara helyzete Oroszország 2015. szeptemberi szíriai katonai intervencióját követően tovább romlott: az orosz beavatkozás stabilizálta az Aszad-rezsim pozícióját, és hét hónapon át tartó válságot generált a török–oroszl viszonyban (Özel, 2016).

Ezzel egyidejűleg az észak-szíriai geopolitikai fejlemények egyre súlyosabb biztonságpolitikai fenyegetést jelentettek Ankara számára. Az Aszad-rezsim területi visszaszorulása nyomán a térségben létrejött hatalmi vákuumot az Iszlám Állam, valamint a (török állam ellen az 1980-as évek óta függetlenségi harcot folytató) Kurdisztáni Munkáspárttal kapcsolatban álló szíriai kurd Demokratikus Egyesülés Pártja és annak fegyveres csoportja (Yekîneyên Parastina Gel, a továbbiakban YPG) töltötték be. Utóbbi 2014-től az Egyesült Államok aktív támogatását élvezve sikerrel vette fel a küzdelmet az Iszlám Állammal, és dinamikus területi terjeszkedésbe kezdett a döntő részben szintén kurdok által lakott Délkelet-Törökország közvetlen szomszédságában. Az a biztonsági percepció, hogy az észak-szíriai kurdok pozíciójának megerősödése mozgásba lendítheti a délkelet-törökországi kurdok szeparatista törekvéseit, a török döntéshozók szempontjából offenzív biztonsági dilemmává alakította az észak-szíriai helyzetet. Ennek értelmében, ha a török állam garantálni kívánja saját területi integritását, akkor biztonságpolitikáját ki kell terjesztenie Észak-Szíriára (Ünver, 2016, 80–82.). A YPG térnyerésének ilyen módon történő biztonságiasítása a lehetséges válaszlépések közül egyre inkább a közvetlen katonai intervenció irányába terelte az AKP-kormányt, miközben a szíriai kurd milíciának nyújtott amerikai támogatás növekvő feszültséget generált Ankara és Washington között (Gürçan, 2017).

A szíriai eseményekkel párhuzamosan a Törökországtól délre, északra és északkeletre eső régiókban szintén fontos változások zajlottak. A Földközi-tenger keleti medencéjében felfedezett tenger alatti földgázlelőhelyek tovább növelték a régió geopolitikai súlyát, és közvetlen hatást gyakoroltak a térségbeli országok egymással való kapcsolataira (Biresselioğlu, 2019, 121.). A 2011 óta tartó kelet-mediterrán gázfeltárások legfőbb vesztese a dinamikus növekvő energiaszükséglettel rendelkező Törökország, amely erőfeszítései ellenére ez idáig sikertelenül próbált földközi-tengeri felségvizein gázlelőhelyeket feltárni (Kacziba, 2020, 54.). A kis-ázsiai ország regionális pozícióját tovább gyengíti, hogy az ezredfordulót követően felfedezett készletek döntő része három olyan állam – Izrael, Ciprus és Egyiptom – kizárólagos gazdasági övezeteiben helyezkedik el, amelyekkel Ankara bilaterális kapcsolatai meglehetősen feszültek.⁵ Az említett országok ebből adódóan elzárkóztak a Törökországgal való együttműködéstől, miközben egymással való energetikai kapcsolataikat a 2010-es évek második felében egyre szorosabbra fűzték (Alibabalu & Sharkanov, 2023, 108–109.). Arra irá-

⁵ 1974-ben, miután reális lehetőséggé vált Görögország és Ciprus egyesülése, Törökország a ciprusi török kisebbség védelmére hivatkozva annektálta a sziget északi, mintegy 3300 km² nagyságú területét. A megszállt területen létrejött politikai entitás 1983-ban deklarálta államiségét, amit azonban kizárólag Ankara ismert el. Törökország és Izrael kapcsolata a 2010-es „Marmara-incidens” hatására került mélypontra. Törökország és Egyiptom viszonya 2013-ban romlott meg, miután Egyiptomban Abdel Fattah el-Sisi katonai puccs során megdöntötte a Mohamed Morsi által vezetett, Törökországgal jó kapcsolatot ápoló iszlamista kormányt.

nyuló összehangolt törekvésük, hogy Törökországot megkerülve, Görögországon keresztül ériék el az európai felvevőpiacokat, Ankara számára felettébb aggasztó fejlemény (Kacziba, 2020, 55.), ami élesen ütközik az AKP-kormány arra vonatkozó célkitűzésével, hogy Törökország centrális földrajzi elhelyezkedését kihasználva az Európa és Ázsia közötti energiaáramlások megkerülhetetlen elosztóközpontjává válják (Egeresi, 2018a). A térségben kibontakozott helyzetet török szempontból tovább súlyosbítja, hogy a Földközi-tenger keleti medencéjében gazdasági és geopolitikai érdekeltségekkel rendelkező Franciaország, Olaszország és Egyesült Államok aktívan támogatja a Törökországgal szemben megalakult görög–ciprusi–izraeli–egyiptomi tengelyt (Tanchum, 2020). A kelet-mediterrán „gázviták” középpontjába rendezetlen státusza miatt Ciprus került: a török fél érvelése szerint a szigetországtól délre eső gázmezőkből származó jövedelemből a ciprusi törököknek is részesedniük kell; ezzel szemben a görögök álláspontja szerint rendezés hiányában az északon élőknek ebből nem jár semmi (Kozma & Egeresi, 2020, 29.).

Miközben a földközi-tengeri rivalizálás a 2010-es évek közepén egyre intenzívebbé vált, a poszt-szovjet tér fekete-tengeri és dél-kaukázusi régiói geopolitikai érdekek ütközése nyomán konfliktuszonákká alakultak. 2014 tavaszán Oroszország az orosz kisebbség védelmére és a keleti irányú NATO-expanzióra hivatkozva magához csatolta a geostratégiai szempontból kulcsfontosságú Krím félszigetet, megsértve ezáltal Ukrajna területi szuverenitását. Az orosz annexió átrajzolta a fekete-tengeri erőviszonyokat: a félsziget megszerzésével jelentősen megnőtt az Oroszország által ellenőrzött tengerparti terület nagysága; ezzel egyidejűleg az orosz Fekete-tengeri Flotta modernizációja és a Krím militarizálása Moszkva javára módosították a katonai kapacitások regionális eloszlását (Pénzváltó, 2022, 114.). Mindezek következtében Törökország a 2010-es évek közepén elveszítette a Szovjetunió felbomlása óta a térségben élvezett stratégiai és haditengerészeti erőfölényét, a török külpolitikai elemzők és biztonságpolitikai szakértők körében pedig újfent megerősödött az Oroszországot potenciális fenyegetésként azonosító geopolitikai percepció (Aktürk, 2013, 3.). Az AKP-kormány krími válságra adott reakciója ambivalens összképet mutatott: a török vezetés elítélte az orosz agressziót, és kiállt Ukrajna területi integritása mellett; ugyanakkor nem csatlakozott a Moszkvával szembeni nyugati szankciókhoz, és folytatta az Oroszországgal való gazdasági együttműködését.

Két évvel a Krím elcsatolása után a Dél-Kaukázusban az Azerbajdzsán és Örményország közötti geopolitikai feszültség torkollott fegyveres összeütközésbe. A szakértők által befagyott konfliktusként számontartott hegyi-karabahi háborúban 2016 áprilisában huszonkét év óta először történt érdemi területi változás, amikor az azeri hadsereg egy intenzív, de néhány nap alatt kifulladásos offenzíva során több stratégiai fontosságú magaslatot foglalt el és tartott meg a *de jure* Azerbajdzsánhoz tartozó, *de facto* Örményország irányítása alatt álló régióban. Az azeri győzelem igazolta, hogy Baku a megelőző évek fegyverkezési versenyében fölénybe került Jerevánal szemben (Wagner, 2016), ami az Azerbajdzsánnal szoros kapcsolatokat ápoló Törökország számára is jelentőséget hordozott (Zolyan, 2017, 114–115.), egyúttal előrevetítette a Hegyi-Karabahért folytatott küzdelem jövőbeli kiújulását.

2.3. Az autoriter tendenciák erősödése a törökországi belpolitikában

Az AKP – különösen a második, 2007-es választási győzelmét követő időszakban – számos lépést tett annak érdekében, hogy kiterjessze és megszilárdítsa saját belpolitikai hatalmát: amellyel, hogy fokozatosan kiszorította a hadsereget a politikai életből, „pártkatonákkal” töltötte fel a végrehajtói ágtól hivatalosan független állami szerveket, korlátozta az alkotmánybíróság hatáskörét, valamint nyomást gyakorolt az ellenzéki pártoknak platformot biztosító intézményekre és a kormánytól független médiumokra (Egeresi & Pénzváltó, 2017, 10–11.). Mindezek eredményeként a török politikai berendezkedés fokozatosan távolodott a liberális demokrácia értékrendjétől, és – Levitsky és Way kifejezésével élve – kompetitív autoriter rendszerré⁶ alakult át. A rendszer autoriter természete 2013 májusában vált nyilvánvalóvá, amikor az állami erőszakos szervezetek brutális eszközökkel fojtották el az isztambuli Taksim tér és Taksim Gezi közpark átalakítása és privatizálása ellen kibontakozó civil demonstrációkat (Akbulut, 2014). Ezzel egyidejűleg és ettől nem függetlenül az ország egyre súlyosabb gazdasági kihívásokkal nézett szembe: az autoriter tendenciák erősödése, valamint a geopolitikai instabilitás (elsősorban a szíriai konfliktus) negatív hatással volt a befektetői bizalomra, így az országba áramló külföldi működő tőke mennyisége visszaesett, a munkanélküliek aránya és a fizetési mérleg hiánya emelkedett, a török líra pedig leértékelődött (Szigetvári, 2018, 33–34.).

A 2015. júniusi parlamenti választás eredménye a kormánypárttal szembeni növekvő társadalmi elégedetlenséget tükrözte. Az AKP 2002 óta először nem tudta megszerezni a mandátumok abszolút többségét, és koalíciós partner hiányában csupán kisebbségi kormányt tudott alakítani. A választás (relatív) legnagyobb nyertese a kurdok nemzeti kisebbségi jogai mellett kiálló, progresszív-baloldali értékrendet képviselő Népi Demokratikus Párt (Halkların Demokratik Partisi, a továbbiakban HDP) lett, ami a délkelet-törökországi régió domináns politikai erejévé vált, és a 10%-os parlamenti küszöböt átlépve bejutott a parlamentbe. Mivel a korábbi választások során az AKP az (aktuális) kurd pártok komoly vetélytársa volt a régióban, a HDP sikere egyben a kormánypárt veszteségét jelentette (Egeresi 2015, 6–14.). A választást követő időszakban az AKP politikai szövetségesevé az ultranacionalista, kurdellenes Nemzeti Mozgalom Pártja vált (Yetkin, 2015) – részben ezzel magyarázható, hogy Erdoğan és a kormány politikai kommunikációjában 2015-től kezdődően felerősödtek a nacionalista, kirekesztő és rendpárti üzenetek. Bár a 2015. november 1-jére előrehozott választáson ismét megszilárdította parlamenti pozícióját, az AKP belső integritása meggyengült. Az év második felében már egyértelmű jelei mutatkoztak annak, hogy a 2014 óta elnöki pozíciót betöltő Erdoğan viszonya megromlott Ahmet Davutoğlu miniszterelnökkel. Miután a rá nehezedő, egyre súlyosabb nyomás hatására Davutoğlu 2016 tavaszán lemondott, Erdoğan egy hozzá végletekig hűségese személyt ültetett a miniszterelnöki pozícióba, aki nem akadályozta az elnöki rendszer bevezetését célzó törekvéseit (Yeginsu, 2016).

⁶ A Steven Levitsky és Lucan A. Way által 2010-ben megalkotott kompetitív autoritarizmus fogalma olyan civil rezsimekre vonatkozik, „amelyekben a formális demokratikus intézmények léteznek, [...] a tisztviselők államhatalommal való visszaélése azonban jelentős előnyt biztosít számukra a versenytársaikkal szemben. Az ilyen típusú rezsimek kompetitívek abban a vonatkozásban, hogy az ellenzéki pártok a demokratikus intézményeket használják a hatalomért való küzdelemben, ugyanakkor nem demokratikusak, mivel a játéktér erőteljesen lejt a tisztviselők irányába” (Levitsky & Way, 2010, 5.).

A 2010-es évek legsúlyosabb következményekkel járó belpolitikai momentumát a 2016. júliusi sikertelen puccskísérlet volt. A mintegy 250 ember életét követelő tragikus esemény előzményének a török eliten belül zajló hatalmi rivalizálás tekinthető. Az ezredfordulót követő időszakban a kemalista mélyállammal szembeni küzdelemben Erdoğan legfontosabb szövetségese az 1999 óta az Egyesült Államokban élő muszlim vallástudós, Fethullah Gülen mozgalma volt, amelynek tagjai az 1990-es évektől kezdve titokban szivárogtak be az állami intézményrendszerbe, ezáltal egy új típusú „párhuzamos államot” kiépítve. A közös ellenség partvonalra szorítását követően Erdoğan és a kormánypárt azzal szembesült, hogy a kemalisták elleni harc nevében egy olyan „háttérhatalom” létrejöttéhez asszisztált, amit nem volt képes kontrollálni. Az AKP és a Gülen-mozgalom viszonya ebből következően 2010 után először megromlott, majd ellenségessé vált (Yavuz, 2018, 37–42.). A két csoport eltérő ideológiai álláspontja szintén hozzájárult a konfliktushoz: míg a gülenisták felfogása alapvetően nyugatpárti és elitista, addig a kormánypárt a nyugatellenességre és az oszmán birodalmi múlt iránti nosztalgiára építve a konzervatív tömegeket igyekszik megszólítani (Yavuz & Koç, 2018, 82–83.).

Az egykori szövetségesek konfliktusa a 2013-as kormányellenes tüntetéshullám elfojtása után már a nyilvánosság előtt zajlott. Decemberben az isztambuli rendőrség pénzügyi és korrupcióellenes ügyosztálya negyvenhét személyt vett őrizetbe (Yavuz & Koç, 2018, 85.). Az AKP legfelsőbb körét is érintő korrupciós botrányt hadüzenetnek tekintő Erdoğan ezt követően hozzálátott a gülenista hálózat szisztematikus megsemmisítéséhez. Titkosszolgálati dokumentumokra hivatkozva ügyészeket, rendőröket és más tisztségviselőket tartóztattak le; cégeket és iskolákat zártak be; valamint megkezdték a mozgalomhoz kötődő médiabirodalom felszámolását (Yilmaz, 2019, 127–128.). Szintén a belső hatalmi harc részeként értelmezhető, hogy 2014-től „gülenista” bíróságok által elítélt, korábban a kemalista „mélyállamhoz” tartozó politikai foglyokat rehabilitáltak, akik közül többen (újfent) fontos pozíciókat szereztek meg az állam biztonsági apparátusában. Ezek az eurázsianista eszmét⁷ képviselő, szekuláris-baloldali nacionalisták 2016 folyamán – miután valószínűtlen szövetséget kötöttek az iszlamista-nacionalista kormánypárttal – fontos szerepet játszottak Törökország „eurázsiai fordulatának” (erről lásd a következő fejezetet) előkészítésében (Çandar, 2017).

A 2016. júliusi államcsíny feltételezhetően a Gülen-mozgalomhoz kötődő katonatisztek egy csoportja által végrehajtott, elkeseredett és erőszakos kísérlet volt a 2013 óta zajló folyamat megállítására. Kudarcba fulladása után a kormány parlamenti jóváhagyással 90 napos rendkívüli állapotot vezetett be, ami lehetővé tette a rendeletekkel való kormányzást, és bizonyos alapvető jogok és szabadságok felfüggesztését (Egeresi & Pénzváltó, 2017, 15.). A szükségállapotot összesen hétszer hosszabbították meg, így két évvel a puccs és mintegy három héttel a 2018. június 24-ére előrehozott parlamenti

⁷ Az Eurázsia-eszmét, valamint az ahhoz kötődő politikai-ideológiai mozgalmat a cári birodalom összeomlását követően európai nagyvárosokba emigrált orosz értelmiségiek egy csoportja hozta létre az 1920-as években. Az irányzat képviselői szerint Eurázsia földrajzi és antropológiai értelemben önálló egységet alkotó, Nyugat-Európa és a Távols-Kelet között elhelyezkedő civilizáció, amelyre a legnagyobb fenyegetést a nyugati kulturális imperializmus jelenti. Az Eurázsia-eszme az 1990-es években, elsősorban Alexander Dugin orosz geopolitikai gondolkodó munkássága nyomán, megújult formában tért vissza, és törökországi katonai-biztonsági körökben is népszerűsége tett szert. Aktürk szerint a török eurázsianizmus a nyugatos, nacionalista és iszlamista irányzatok mellett a török geopolitikai gondolkodás negyedik áramlatának tekinthető, amelynek követői a Nyugattal való szembefordulást, illetve az Oroszországgal, Iránnal és Kínával való szorosabb együttműködést tartják kívánatosnak (Aktürk, 2015).

és elnökválasztások után ért véget. Szervezőinek kilététől függetlenül is leszögezhető, hogy a hatalomátvételi kísérlet rendkívüli lehetőséget jelentett Erdoğan számára a politikai ellenfeivel szembeni leszámolásra, amit az elnök maradéktalanul ki is használt: a 2016. július és 2017. május között a demokrácia védelmére és a terror elleni harcra hivatkozva közel 50 ezer embert tartóztattak le; több mint 130 ezer embert bocsátottak el az állásából; valamint megközelítőleg 3500 szervezetet és 150 médiumot zártak be (Egeresi & Pénzváltó, 2017, 15–16.).

A puccskísérlet és az azt követő politikai tisztogatás kiemelten fontos szerepet játszott abban, hogy 2018-ban, az alkotmány módosítását legitimáló 2017-es népszavazást követően Törökország a parlamentáris rendszerről az elnöki rendszerre tért át. Az Európa Tanács független alkotmányjogászokból álló tanácsadó szerve, a Velencei Bizottság elemzése szerint az alkotmánykiegészítés drasztikus mértékben szélesítette ki az elnök jogkörét, és ellehetetlenítette a demokratikus működés szempontjából kulcsfontosságú fékek és ellensúlyok érvényesülését (European Commission for Democracy through Law, 2017), azaz lényegében kodifikálta a gyakorlatban 2016 óta fennálló autoriter berendezkedést. Az elnöki rendszer bevezetésével létrejött *de jure* egyszemélyi uralom a külpolitikára nézve szintén fontos következményeket von maga után: Kirişci és Toygür (2019, 6.) meglátása szerint az államapparátus átszervezése és a külügyminisztérium „megbénítása” után a külpolitikai döntéshozatal immár kizárólag Erdoğan kezében összpontosul, aki 2016 óta prioritásnak tekinti Törökország Nyugattól való függésének felszámolását és az eurázsiai hatalmakkal való kapcsolatainak elmélyítését.

3. Törökország külpolitikája 2016 és 2021 között

3.1. Törökország erősödő kapcsolatai Oroszországgal és Kínával

Amint már utaltam rá, Törökország és Oroszország kapcsolata Moszkva 2015. szeptemberi szíriai katonai intervenciója nyomán mélypontra került, miután a török légierő lelőtt egy, a törökországi légtérrel megsértő orosz katonai repülőgépet. Az incidenst követően Putyin gazdasági szankciókat léptetett életbe Törökországgal szemben (Köstem, 2018); az orosz hadsereg pedig azzal gyakorolt nyomást Ankarára, hogy fokozta a kurd milíciákkal való együttműködését Észak-Szíriában, valamint Sz-400 típusú légvédelmi ütegeket telepített a szíriai Hmeimim légibázisra (Wilgenburg, 2016). A mintegy fél éven át tartó bilaterális válságot a két állam viszonyának normalizációja követte, miután Erdoğan 2016 júniusában egy, az orosz elnöknek címzett levélben kért elnézést a repülőgép lelövéséért. Azontúl, hogy a török gazdaság gyengülő teljesítményére való tekintettel a válság kezdetétől fogva erősen érdekelt volt az orosz–török gazdasági kapcsolatok rendezésében, Ankarát biztonságpolitikai szempontok ösztönözték a diplomáciai nyitásra: Törökország számára egyre súlyosabb fenyegetést jelentett, hogy az Oroszországgal való konfliktus miatt partvonalra szorult, és nem volt képes a saját nemzetbiztonsági érdekeinek megfelelően befolyásolni az észak-szíriai eseményeket (Köstem, 2020, 5–6.).

A júliusi puccskísérlet és az azt követő belpolitikai fejlemények hatására Törökország és a nyugati világ viszonya mélypontra került, a török–orosz közeledés pedig lendületet kapott. Ankara és Moszk-

va megoldatlan szíriai érdekellentéte vagy a fekete-tengeri geopolitikai erőviszonyok (török perspektívából nézve aggasztó) átrendeződése fényében könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy Törökország részéről az euroatlanti szövetségi rendszerben elfoglalt pozíció megerősítése lett volna a stratégiai szempontból racionális lépés. A puccskísérlet nyomán előtérbe került rezsimbiztonsági érdekek miatt azonban éppen Moszkva vált Ankara legfontosabb külső szövetségesevé – a kormány „rendteremtő” intézkedései kapcsán jogállamisági aggályokat megfogalmazó amerikai és európai politikusoktól eltérően ugyanis Putyin az elsők között hívta fel, és biztosította feltétlen támogatásáról Erdoğant, ezzel elismerve a török vezető jogalapját ahhoz, hogy bármilyen eszközzel fellépjen a legitimitását megkérdőjelező „belső ellenségekkel” szemben (Balta & Çelikpala, 2020, 11.). Az ezt követő időszakban Törökország és Oroszország együttműködése látványosan fellendült, gazdasági, diplomáciai és katonai értelemben egyaránt. Amellett, hogy Moszkva fokozatosan eltörölte a két állam bilaterális kereskedelmét korlátozó szankciókat, 2016 és 2017 folyamán a felek újraindították az Akkuyu Nukleáris Erőmű átmenetileg felfüggesztett projektjét⁸ (Stein, 2016); szerződést írtak alá a két országot a Fekete-tenger alatt összekötő Török Áramlat gázvezeték⁹ megépítéséről (Temizer, 2016); valamint az Egyesült Államok tiltakozása¹⁰ ellenére megállapodást kötöttek arról, hogy Törökország Oroszországtól fog a NATO katonai technológiájával nem kompatibilis, Sz-400 típusú légvédelmi fegyverrendszert vásárolni (Pénzváltó, 2019).

A gazdasági kapcsolatok helyreállításával és elmélyítésével párhuzamosan Törökország és Oroszország, Iránnal kiegészülve, ugyanakkor az Egyesült Államokat kihagyva, háromoldalú tárgyalásorozat keretében fokozták a szíriai rendezésben való diplomáciai együttműködésüket, ami a török kormánypárti politikai kommentátorok (Duran, 2017; Alkin, 2018) értelmezése szerint Eurázsia felemelkedését, valamint a Nyugat által dominált egypólusú világrend alkonyát jelezte. Az Asztana-folyamatban való részvétellel Törökország a szíriai diplomáciai tárgyalások legitim és immár megkerülhetetlen szereplőjévé vált. Ezért cserébe azonban olyan rendezési tervet volt kénytelen támogatni, ami Oroszország érdekeinek megfelelően hosszú távon sem kezelte célként Aszad megbuktatását, illetve leváltását.

A szíriai diktátor eltérő megítélése vagy a Krím jogállásához fűződő nézetkülönbség azt mutatják, hogy a két állam számos geopolitikai érdekellentéte változatlanul fennáll. A török–orosz kapcsolatok válságot megelőző és a normalizációt követő periódusai között azonban fontos különbség, hogy 2016 közepétől rendszeresebbé váltak a politikai felső vezetők egyeztetései és találkozói, ami lehetővé tette a nézeteltérések hatékonyabb menedzselését és a lehetséges eskalációk megelőzését. Ezt

⁸ A 22 milliárd USD értékű, 4800 MW teljesítményre képes, négyreaktoros erőmű megépítéséről a két kormány 2010 májusában állapodott meg. Az első reaktor a tervek szerint 2023-ban, a Török Köztársaság megalapításának századik évfordulóján fog működéskébe lépni.

⁹ A Török Áramlatra vonatkozó megállapodás két párhuzamosan futó, egyenként 15,75 milliárd köbméter kapacitású csővezeték megépítéséről rendelkezett.

¹⁰ Az Sz-400 beszerzésével kapcsolatos amerikai kritika arra vonatkozik, hogy az orosz rendszer nem integrálható a NATO-ba, elsősorban azért, mert az SZ-400-as és az F-35-ös rendszerek együttes alkalmazása esetén az orosz hírszerzés kritikus információkhoz juthat hozzá. Az amerikai tiltakozás ellenére Ankara kitarított a döntés mellett, a légvédelmi ütegek leszállítása 2019 szeptemberében fejeződött be. Washington válaszul szankciókat fogadott el Törökországgal szemben, és 2020-ban kizárta az országot az F-35-ös programból.

támasztja alá, hogy a török–oroszl viszonyt 2016 decemberében és 2020 februárjában próbára tevő incidensek – a törökországi orosz nagykövet meggyilkolása,¹¹ valamint az északnyugat-szíriai Idlib tartományban kibontakozott konfrontáció¹² – nem okoztak a 2015–2016-os krízishez mérhető törést a két ország kapcsolatában. Abból kiindulva, hogy Ankara és Moszkva egyaránt érdekelt a világrend többpólusúvá válásában, arra a következtetésre juthatunk, hogy elsősorban azért hajlandóak egymás irányába fokozott önmérsékletet és kompromisszumkészséget tanúsítani, mert „stratégiai partnerségük” fenntartásában az Egyesült Államok globális pozíciójának gyengülését látják.

A török–oroszl kapcsolatok elmélyülésével párhuzamosan a török–kínai viszony is látványos fejlődésen ment keresztül. A távol-keleti óriás az ezredforduló utáni években még nem foglalt el központi helyet Törökország geopolitikai agendájában, azt követően azonban, hogy Törökország európai uniós csatlakozási folyamata az évtized végén megrekedt, a Kínával való szorosabb gazdasági kollaboráció Ankara kiemelten fontos külpolitikai céljává vált. Tekintve, hogy a puccskísérlet és az azt követő fejlemények fokozták az Erdoğan-adminisztráció eurázsiai orientációját, nem meglepő, hogy a török–kínai együttműködés 2016-tól még intenzívebbé vált (Üngör, 2019, 64.). Ezzel összefüggésben értelmezhető a török elnök 2016. július 20-i nyilatkozata, amelyben a Kínát, Oroszországot és a közép-ázsiai köztársaságokat tömörítő Sanghaji Együttműködési Szervezetet az Európai Unió lehetséges alternatívájaként azonosította (Karagöz, 2016). Az erősödő gazdasági kapcsolatok legfőbb indikátora a bilaterális kereskedelem volumenének emelkedése. A Török Statisztikai Hivatal adatai alapján a két ország közötti éves kereskedelmi forgalom amerikai dollárban kifejezett értéke 2000 és 2021 között 13,5 milliárdról 35,9 milliárdra nőtt, ezzel Kína Oroszország és Németország után Törökország harmadik legfontosabb kereskedelmi partnerévé vált. Ankara „eurázsiai fordulatának” gazdasági dimenzióját szemlélteti Németország és Kína török nemzetközi kereskedelemben való részesedésének alakulása az említett az időszakban: amíg előbbi 15%-ról 8,3%-ra csökkent, addig utóbbi 1,6%-ról 7,2%-ra nőtt. Török szempontból a Kínával való fokozott gazdasági együttműködés negatív aspektusa a bilaterális kereskedelmi mérleg jelentős hiánya: 2021-ben az import az export értékének csaknem kilencszerese volt (TURKSTAT, 2022).

Tekintettel arra, hogy az óriási deficit felszámolásának nincs realitása, a 2010-es évek közepe óta Ankara számára a prioritást nem az export bővítése, hanem a kínai befektetések minél szélesebb körű bevonása jelenti a török gazdaságba (Atlı, 2019, 83.). Kína felemelkedését és a gazdasági erőviszonyok átalakulását Erdoğan olyan történelmi lehetőségként értelmezi, amelyet kihasználva Törökország képes lesz megerősíteni gazdasági pozícióját a változó világrendben, valamint csökkenteni tudja a nyugati gazdasági-pénzügyi intézményektől való függését. Utóbbi támasztja alá, hogy 2018-ban, amikor a török líra – részben Ankara és Washington konfliktusának kiéleződése miatt – meredek zuhanásba kezdett, az elnök mereven elzárkózott a Nemzetközi Valutaalappal való tár-

11 Oroszország ankarai nagykövetét, Andrei Karlovot azt követően gyilkolta meg egy, feltehetően radikális iszlamista csoporthoz tartozó merénylő, hogy a szíriai kormányerők orosz támogatással 2016 decemberében visszafoglalták Aleppó városát.

12 Az Idlib kormányzóság visszafoglalása céljából, 2019 végén elindított szíriai–oroszl offenzíva során, 2020. február 27-én egy feltételezhetően orosz légitámaszpontot 34 török katonával végzett. Ankara azért hozott létre katonai támaszpontokat a tartományban, mert az Idlibben koncentrállódó nagyszámú belső menekült miatt a lázadók által kézben tartott terület visszafoglalása Törökország irányába meginduló menekülthullámot generálna.

gyalástól, és Pekinghez, illetve a Kína által dominált Ázsiai Infrastrukturális Befektetési Bankhoz fordult pénzügyi segítségért (Kutlay & Öniş, 2021, 1093–1096.). Xi Jinping kínai elnök „Egy övezet, egy út” kezdeményezése tovább mélyíti a két állam gazdasági összekapcsoltságát: Peking szemszögéből Törökország, mindenekelőtt földrajzi elhelyezkedése miatt, a projekt kiemelten fontos partnerországa; míg Ankara számára a kezdeményezés lehetőséget biztosít a kínai befektetések bevonására a közlekedési infrastruktúra szektorában (Atlı, 2019, 85.). A Kínától való egyre erőteljesebb gazdasági függés politikai következményei a Covid-19-pandémia időszakában mutatkoztak meg, amelynek során Törökország a kínai Sinovac vakcina egyik legfőbb felvásárlópiaca volt. Çandar szerint ezzel magyarázható, hogy a 2020-as évek elejére a török kormány végképp hátat fordított a kínai rezsim által elnyomott, muszlim vallású uigur kisebbségnek: Ankara feltételezhetően a vakcinaszállítmányok biztosítása érdekében ratifikált egy Kínával korábban megkötött kiadatási egyezményt, amely Törökországba menekült, Peking által terrorizmussal vádolt ujugurok ellen irányul (Çandar, 2021, 173.).

3.2. Az intervencionista tendenciák erősödése a török külpolitikában

A millenniumot követő évtized puha erőre alapozott stratégiájával való éles szakításként értelmezhető, hogy 2016-tól a török külpolitikában látványosan megerősödtek az intervencionista tendenciák. Az iszlamista-nacionalista török vezetés katonai beavatkozások és agresszív diplomácia révén több, az 1923-as lausanne-i határokon¹³ túli, ugyanakkor a néhai Oszmán Birodalom részét képező régió politikai földrajzát módosította saját geopolitikai és biztonsági érdekeinek megfelelően. Ankara revizionista törekvéseinek első célterülete Észak-Szíria volt, ahol a YPG dinamikus területi expanziója a döntéshozók értelmezésében Törökország területi integritását fenyegette. Azt követően, hogy 2015 elején az Egyesült Államok támogatásával felszabadította az Iszlám Állam által elfoglalt Kobane városát, a milícia elsődleges célja az Eufrátesztől keletre eső kurd területek egyesítése volt az Északnyugat-Szíriában elhelyezkedő, szintén kurdok által ellenőrzött Afrinnal (Egeresi, 2020, 5.). Ennek fényében vált reális opcióvá a török vezetés számára legfélelmetesebb forgatókönyv: egy, a PKK helyi „leányszervezetének” fennhatósága alatt álló, földrajzilag egységes és Észak-Szíria egészére kiterjedő autonóm kurd entitás Délkelet-Törökország közvetlen szomszédságában (Ünver, 2016).

Két hónappal a török–oroszl normalizációs folyamat kezdete és kevesebb mint másfél hónappal a sikertelen puccskísérlet után, 2016. augusztus 24-én Törökország katonai intervenciót hajtott végre Észak-Szíria Eufrátesz folyótól nyugatra eső oldalán. A hét hónapon át tartó hadművelet során a török hadsereg egy megközelítőleg 2000 km² kiterjedésű, az offenzívát megelőzően döntő részben az Iszlám Állam uralma alatt álló területet vont az ellenőrzése alá. Amellett, hogy a dzsihádisták szervezetet mintegy 40 kilométerre szorította vissza a török–szír határtól, Ankara egyúttal megakadályozta Afrin és Kobane kurd kantonok földrajzi egyesítését, valamint stabil hátországot alakított ki a szíriai lázadók törökbarát csoportjai számára (Manhoff, 2017, 12.). Törökország következő lépése az elszigetelt pozícióban lévő Afrin elfoglalása volt 2018 elején. Közvetlenül azután, hogy Oroszország

13 A modern Törökország határait az 1923-as lausanne-i békeszerződés jelölte ki, amely Anatólia vonatkozásában felülírta az Oszmán Birodalmat nyugati érdekszférákra felosztó sèvres-i békét.

január 20-án kivonta az ott állomásoztatott katonai kontingensét, a török hadsereg és szövetségesei átfogó támadást indítottak, és elfoglalták a többségében kurdok által lakott északnyugat-szíriai területet (Egeresi, 2018b, 38–39.), aminek következtében mintegy 150–200 ezer ember vált belső menekültté (Frantzman, 2018).

Afrín elfoglalása után a török vezetés prioritásává egy, Észak-Szíria határ menti területének egészére kiterjedő „pufferzóna” létrehozása vált, amelyhez az Eufrátesztől keletre állomásozó amerikai katonák miatt az Egyesült Államok jóváhagyására volt szükség. Erdoğan 2019. szeptember 24-én, az ENSZ Közgyűlésében jelentette be, hogy Ankara célja egy 30 km széles és 480 km hosszú biztonsági övezet kialakítása, amely kétmillió Törökországban tartózkodó szíriai menekült elhelyezését tenné lehetővé. Október 9-én – röviddel azután, hogy Donald Trump amerikai elnök döntést hozott arról, hogy 30 km szélességű sávban kivonja az amerikai csapatokat az észak-szíriai határról – Ankara megindította harmadik szíriai intervencióját. A széles körű nemzetközi visszhangot¹⁴ kiváltó offenzíva során a török hadsereg egy 100 km hosszú határ menti területet foglalt el. A hadművelet október végén török–amerikai, illetve török–oroszl tárgyalásokat követően ért véget (Egeresi, 2020, 8–9.). Több elemző (Tastekin, 2020; Çandar, 2021, 75.) szerint Ankara azóta a megszállt terület etnikai összetételének átalakításával kívánja garantálni a török állam biztonságát és területi integritását – a határ menti sáv arab és türkmén menekültekkel történő „feltöltésével” olyan biztonsági korridort hoz létre, amely elválasztja Törökországot a kurdok által lakott délkeleti régiójától Észak-Szíriától.

Röviddel a harmadik szíriai beavatkozás után Törökország a Földközi-tenger keleti medencéjében is a katonai intervenció eszközével érvényesítette érdekeit. Amint korábban utaltam rá, Ankara számára a 2010-es évek második felében egyre súlyosabb kihívást jelentett a térségbeli szereplők – mindenképp Görögország, Ciprus, Egyiptom és Izrael – Törökországot kizáró, ugyanakkor az Európai Unió és az Egyesült Államok támogatását élvező diplomáciai és energetikai kooperációja. A török vezetés az egyre nyomasztóbb elszigeteltségből történő kitérés lehetőségét a Líbiával való együttműködésben vélte megtalálni, amelynek feltételeit az észak-afrikai országban zajló polgárháború fejleményei teremtették meg. 2019 tavaszán a keleti területeket ellenőrzése alatt tartó Halifa Haftar tábornok milíciái ostrom alá vették Tripolit, ami fokozta az ott székelő líbiai egységkormány hajlandóságát arra, hogy katonai támogatásért cserébe elismerje a Törökország által preferált delimitációt a kelet-mediterrán térségben (Kacziba, 2020, 53–57.). Ezt kihasználva Ankara 2019. november 27-én a Földközi-tenger keleti medencéjének – török érvelés szerint önkényesen és igazságtalanul meghúzott – határait nyíltan megkérdőjelező egyetértési memorandumot írt alá Tripolival. A dokumentum úgy terjeszti ki jelentős mértékben Törökország kizárólagos gazdasági övezetét, hogy eközben teljességgel figyelmen kívül hagyja a Görögország részét képező szigeteket (beleértve a 650 ezer fős lakosságú Krétát is), illetve Athén és Kairó bilaterális egyezményét a görög–egyiptomi tengeri határról (Tanchum, 2020).

A nyilatkozat egyrészt igazolni próbálja Törökország dél-ciprusi vizeken végzett, a regionális szereplők mellett Franciaország, Olaszország és az Egyesült Államok által is élesen kritizált földgázfúrásait; másrészt egy olyan tengeri folyosót kíván létrehozni Törökország és Líbia között, amely megnöveli

¹⁴ A hadműveletet az amerikai Kongresszus, az Európai Unió, az Arab Liga, valamint számos civil szervezet ítélte el Szíria állam területi integritásának megsértése és civilekkel szemben elkövetett háborús bűnök miatt.

a feltárható tenger alatti lelőhelyek kiterjedését, továbbá megkönnyíti Ankara számára Tripoli kontrollálását (Kacziba, 2020, 58.). Ennek fényében a török–líbiai megállapodás Ankara arra irányuló kísérleteként értelmezhető, hogy saját biztonsági és gazdasági érdekeinek megfelelően rajzolja át a Földközi-tenger keleti medencéjének politikai földrajzát. A tengeri hattárrevízió elméleti keretét a török haditengerészet két korábbi ellentengernyaga, Cihat Yaycı és Cem Gürdeniz által kidolgozott, majd az AKP-kormány által átvett geopolitikai doktrína, a „Kék haza” koncepció szolgál, amely a Kis-Ázsiával határos tengereken 462 ezer km² kiterjedésű kizárólagos gazdasági övezetet vindikál a török államnak. A doktrínát megalkotó, eurázsianista nézeteket valló teoretikusok Görögországot és Ciprust az Egyesült Államok mediterrán bábállamaiként azonosítják. Értelmezésük szerint Athént és Nicosiát (továbbá az észak-szíriai kurdokat) sakkfigurákként mozgatva Washington egyre súlyosabb nyomást gyakorol Törökországra, ami ellenlépéseket tesz szükségessé Ankara részéről (Çandar, 2021, 97.). Ennek jegyében az Erdoğan-adminisztráció egy hónappal a 2019. novemberi memorandum aláírását követően egyértelművé tette, hogy kész katonai erővel is érvényt szerezni a kelet-mediterrán (re)vízióknak: 2020 január elején, miután megalkotta a török fegyveres erők líbiai bevetésének jogi alapjait, a líbiai kormány megmentése érdekében közvetlenül avatkozott be az észak-afrikai országban zajló konfliktusba. A következő hónapok során Törökország erősödő katonai jelenléte¹⁵ átalakította a líbiai háború erőviszonyait – stabilizálta a Tripoliban székelő, iszlamista csoportok által ellenőrzött kormányt, és visszavonulásra kényszerítette a Franciaország, Egyiptom, Oroszország és az Egyesült Arab Emírségek által támogatott Haftar hadseregét (Kása, 2021, 18.).

Miközben a líbiai háború erőviszonyai fokozatosan átalakultak, a Dél-Kaukázusban kiújult az azeri–örmény konfliktus, amikor Azerbajdzsán 2020. szeptember 27-én meglepetésszerű támadást indított a nemzetközi jogi szempontból hozzá tartozó, de a gyakorlatban Örményország által ellenőrzött területek visszaszerzése érdekében. A két, egymástól csaknem 3000 kilométer távolságra zajló fegyveres konfliktus közös nevezője Törökország katonai és diplomáciai részvétele volt (Çandar, 2021, 108.). Az Azerbajdzsánnak nyújtott intenzív török támogatás kulcsfontosságú szerepet játszott abban, hogy Baku hét, addig örmény megszállás alatt álló megyéjét, valamint a vitatott jogállású Hegyi Karabah régió megközelítőleg egyharmadát foglalta el a 44 napig tartó konfliktus során. Törökország fegyverexport, kiképzés és katonai oktatás révén már az 1990-es évek óta tevékenyen járul hozzá az azerbajdzsáni hadsereg ütőképességének növekedéséhez (Yalçınkaya, 2021). A török támogatás a dél-kaukázusi konfliktus legújabb felvonását közvetlenül megelőző hónapokban vált igazán látványossá – 2020 augusztusában például 77 millió USD értékben áramlott fegyverexport Törökországból Azerbajdzsánba. Ennek jelentős részét (az Erdoğan vejének hadiipari cége által gyártott) Bayraktar TB2-es drónok tették ki, amelyeket a török hadsereg Líbiában már sikerrel alkalmazott (Egeresi, Rácz & Jójárt, 2022, 33.). A karabahi háború során a török operátorok által kezelt pilóta nélküli repülőgépek ellen az örmény légvédelem hatástalannak bizonyult, ami nagyban közrejátszott a támadók sikerében. A török katonák jelenléte Azerbajdzsánban szintén nem volt elhanyagolható tényező: orosz források szerint a háború alatt egy 200 fős zászlóalj harccsoport, 90 katonai tanácsadó, 120 fős repülő személyzet, 20

¹⁵ 2021 elején a török líbiai jelenlét egy több ezer fős, főleg szíriai milicistákból álló zsoldoshadsereg, valamint néhány száz fős török szárazföldi reguláris erőt foglalt magában.

drónkezelő és 170 kiképző tartózkodott az ország területén (Egeresi, Rácz & Jójárt, 2022, 33–34).

A november 9-én Oroszország, Örményország és Azerbajdzsán képviselőiben aláírt tűzszüneti egyezmény a pillanatnyi területi erőviszonyokat rögzítette, egyúttal felhatalmazást adott Oroszországnak arra, hogy kétezer fős békefenntartó erővel felügyelje az új status quót (Sz. Bíró, 2021, 805.). Moszkva ezzel tovább erősítette dél-kaukázusi katonai pozícióját, a külső szereplők közül azonban mégsem ő, hanem Ankara tekinthető a konfliktus legnagyobb nyertesének. Annak ellenére, hogy nem volt jelen az egyezmény aláírásakor, Törökország legalább három vonatkozásban volt képes érvényesíteni érdekeit a régióban. (1) A háború nyomán még szorosabbra fűzte az Azerbajdzsánnal ápolt, stratégiai, energetikai és (a két nemzet közötti etnikulturális kötelékek miatt) belpolitikai szempontokból egyaránt kiemelt jelentőségű szövetségét, miközben Oroszország Azerbajdzsán felett gyakorolt érdekérvényesítő képessége tovább gyengült (Yavuz & Gunter, 2023, 165–170.). (2) November 10-én Törökország és Oroszország egy közös fegyverszüneti ellenőrző központ létrehozásáról döntöttek. Bár a Hegyi-Karabah keleti határa mellett, 2021. január óta működő központ gyakorlati jelentősége több szakértő szerint megkérdőjelezhető (Egeresi, Rácz & Jójárt, 2022, 49.), a regionális geopolitikai erőviszonyok átalakulásának szimbólumaként értelmezhető, hogy Törökország hivatalosan, Moszkva hozzájárulásával erősíthette meg katonai jelenlétét a Dél-Kaukázusban (Çandar, 2021, 134.). (3) A november 9-i tűzszüneti egyezmény utolsó pontja Törökország érdekeinek megfelelően arra kötelezi Örményországot, hogy saját területén biztosítson közlekedési folyosót Azerbajdzsán törzsterülete és a Törökországgal szomszédos azeri exklávé, Nakhchivan között. A tervek szerint 2024-re megépülő Zangezur-folyosó Ankara számára komoly geopolitikai és geoökonómiai jelentőséggel bír, hiszen Törökország így rövidebb¹⁶ úton lesz képes eljutni az azeri törzsterületre és a Kaszpi-tengerre, valamint azon keresztül a közép-ázsiai, türk nyelvű szunnita államokhoz, amelyekkel az Erdoğan-vezetés a 2010-es évek eleje óta intenzív diplomáciai és gazdasági kapcsolatokat tart fenn (Sz. Bíró, 2021, 808.). Putyin Erdoğan irányába tanúsított kompromisszumkészsége annak bizonyítékként értelmezhető, hogy Oroszországnak az euroatlanti közösség „renitens” tagjával való stratégiai együttműködés fenntartása kellően fontos ahhoz, hogy bizonyos keretek között eltűrje a török penetrációt a hagyományosan orosz érdekszférához tartozó Dél-Kaukázusban. Az egyipólusú világrend végét és Eurázsia felemelkedését hirdető két vezető politikus számára közös siker volt, és egyúttal öngigazolást jelentett, hogy a nyugati hatalmakat kizárva voltak képesek olyan megállapodást kötni a háború utáni új regionális rendről, amely mindkettőjük részéről elfogadható.

¹⁶ Az 1990-es évek óta lezárt török–örmény határ miatt a Törökország és Azerbajdzsán közötti fizikai összekapcsoltság Georgián keresztül, jelentős kerülővel valósul meg.

4. Konklúzió helyett: Törökország és az orosz–ukrán háború

2022. február 24-én Oroszország katonai offenzívát indított Ukrajna ellen. Az ország keleti felében 2014 óta zajló, földrajzi kiterjedésében és intenzitásában korlátozott háború helyét az ország teljes területére kiterjedő agresszió váltotta fel, amelynek intenzitása legfeljebb annyiban tekinthető korlátozottnak, hogy tömegpusztító fegyverek bevetésére nem került sor (Rácz, 2022). A jelen sorok írásakor 11 hónapja tartó fegyveres konfliktus sajátos helyzetbe sodorta Törökországot, mindenekelőtt centrális geopolitikai pozíciója és egyedülálló kapcsolatrendszere miatt. Amint korábban kifejtettem, Ankara 2016 közepétől látványosan fokozta együttműködését Oroszországgal. Ezzel párhuzamosan azonban Ukrajnával is szorosabbra fűzte a kapcsolatát: a 2015–2016-os török–orosz válság idején Ankara Oroszország ellensúlyozása érdekében alakított ki stratégiai partnerséget Kijevvel, amelyet a Moszkvával való viszony rendezését követően is fenntartott. A két ország közötti gazdasági kapcsolatok erősödése mellett ezt támasztja alá, hogy az Erdoğan-adminisztráció 2019-ben Bayraktar TB2-esek eladásáról, 2022. február elején pedig a török harci drónok ukránai gyártásáról állapodott meg a kijevi vezetéssel (Egeresi, 2022, 5.).

Mindezek fényében nem volt meglepő, hogy Ankara egyértelmű állásfoglalás nélkül, a szemben álló felek – Oroszország és Ukrajna, illetve Oroszország és a nyugati világ – között egyensúlyozva reagált a február 24-én kirobbant háborúra. A török vezetés elítélte az orosz agressziót, és négy nappal a támadás kezdete után a török szorosok jogállását 1936 óta szabályozó montreux-i egyezményre hivatkozva lezárta a Boszporuszt és a Dardanellákat a hadviselő államok hadihajói előtt, hivatalosan elismerve ezáltal, hogy háború zajlik a Fekete-tenger túlsó partján. Ezzel egyidejűleg azonban nem csatlakozott az Oroszországgal szembeni nyugati gazdasági szankciókhoz, nem szakította meg a Moszkvával való diplomáciai és biztonságpolitikai együttműködését, valamint az ukrán nagykövet kérése ellenére sem zárta le a török légteret az orosz légijárművek elől (Egeresi, 2022, 5.).

Az euroatlanti fősodorral való azonosulás helyett Ankara saját partikuláris érdekeit szem előtt tartva igyekszik a lehető legnagyobb mértékben kihasználni a háború nyomán megváltozott geopolitikai és geoökonómiai körülményeket. Ezzel összefüggésben értékelhető a török kormány arra vonatkozó, 2022. májusi bejelentése, hogy Törökország csak bizonyos feltételek teljesülése esetén támogatja Svédország és Finnország NATO-csatlakozását (Henley, 2022). Az, hogy az Erdoğan-adminisztráció a török állam által terrorszervezetként számontartott csoportokhoz (PKK, Gülen-hálózat) kötődő személyek kiadatását követeli a két skandináv országtól, jól mutatja a nyugati világhoz való viszonyulását: amennyiben a török és a nyugati fenyegetettségpercepciók nincsenek teljes összhangban, Törökország saját biztonsági preferenciáit demonstratív jelleggel a nyugati elvárások elé helyezi, és NATO-tagságából fakadó zsarolási potenciálját kiaknázza próbálja meg érvényre juttatni az érdekeit. Szintén a török vezetés opportunizmusát szemlélteti, hogy Törökország az európai államok orosz energiaforrásokról való leválási törekvéseit kihasználva 2022 első felében jelentősen növelte az Oroszországtól megvásárolt kőolaj mennyiségét (Reuters, 2022). Végül, de nem utolsósorban Ankara különleges kapcsolatrendszere révén közvetítő szerepet próbál betölteni a hadviselő felek között.

A török diplomáciai erőfeszítések néhány esetben eredményesnek bizonyultak – 2022 júliusában például Oroszország és Ukrajna Isztambulban, török közvetítéssel állapodtak meg a fekete-tengeri gabonaexport újraindításáról (Wintour, 2022).

A különutas külpolitika diszkurzív kontextusa a szavazóbázisának nyugatellenességére és birodalmi nosztalgiájára építkező török elnök geopolitikai víziója, amely önálló, stratégiai szempontból autonóm regionális hatalmként pozicionálja Törökországot. 2022 kora tavaszán több elemző (Kirişci, 2022; Mankoff, 2022) is úgy gondolta, hogy a háború nyomán felerősödő „blokkosodás” nyugati fordulatra ösztönözheti Törökországot. Az azóta eltelt hónapokban a török–nyugati kapcsolatokban érdemi javulás nem történt, Ankara pedig az említett feltételezéseket cáfolva egyelőre kitart az egyensúlyozó politika mellett. Tévedés lenne ez alapján azt a következtetést levonni, hogy Ankara célja a Nyugattal való intézményesített kapcsolatainak megszakítása lenne. Azon túl, hogy gazdasági értelemben továbbra is erősen kötődik az Európai Unióhoz, Törökország számára a NATO-tagtság túl fontos¹⁷ ahhoz, hogy az eurázsiai orientáció jegyében azt feladja. A Nyugattal való érdekalapú kollaboráció¹⁸ fenntartásával egyidejűleg azonban az Erdoğan-adminisztráció feltehetően a belátható jövőben is aktívan fog törekedni arra, hogy alternatív hatalmi központokkal – Oroszország mellett elsősorban Kínával – való együttműködés révén növelje stratégiai autonómiáját a poszthegeemoniális világrendben.

¹⁷ Török szempontból az euroatlanti biztonsági védőernyő jelentősen csökkenti az Oroszország által jelentett potenciális fenyegetést, így paradox módon részben a NATO-tagság tette Ankara számára lehetővé, hogy 2016 közepétől elmélyítse az együttműködését Moszkvával.

¹⁸ A török–nyugati pragmatikus együttműködés talán legszemléletesebb példája Törökország és az Európai Unió 2016 márciusában megkötött migrációs paktuma. A paktummal, valamint a görög–török határon 2020 elején kirobbant menekültválsággal kapcsolatban lásd: Egeresi & Kacziba, 2020.

Felhasznált irodalom

- Akbulut, B. (2014). A “Few Trees” in Gezi Park: Resisting the Spatial Politics of Neoliberalism in Turkey. Urban Forests. In Anders, L. S., Bardejian, A., Butt, S. (eds.): *Urban Forests, Trees, and Greenspace. A Political Ecology Perspective*. (pp. 227–241), London: Routledge.
- Aktürk, Ş. (2013). *A Realist Reassessment of Turkish–Russian Relations, 2002–2012: From the Peak to the Dip?* Caspian Strategy Institute. http://home.ku.edu.tr/~sakturk/Akturk_2013_Turk_Rus_Relations.pdf
- Aktürk, Ş. (2015). The Fourth Style of Politics: Eurasianism as a Pro-Russian Rethinking of Turkey’s Geopolitical Identity. *Turkish Studies*, 16(1), 54–79. <https://doi.org/10.1080/14683849.2015.1021246>
- Alibabalu, S. S. & Sarkhanov, T. (2023). Geopolitics and Geoeconomics of the Eastern Mediterranean Gas Conflict: Analysis of Turkey’s Policy. *Geopolitics Quarterly*, 18(4), 94–115.
- Alkin, K. (2018). Turkey, Iran, Russia will carry Eurasia into the future. *Daily Sabah*. <https://www.dailysabah.com/columns/alkin-kerem/2018/04/07/turkey-iran-russia-will-carry-eurasia-into-the-future>
- Atlı, A. (2019). Turkey’s economic expectations from a rising China. In Erşen, E., Köstem, S. (eds.): *Turkey’s Pivot to Eurasia Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order*. (pp. 79–93.), Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429023064-6>
- Aydın-Düzgüt, S., Tocci, N. (2015). *Turkey and the European Union*. London: Bloomsbury Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-38732-5>
- Balta, E., Çelikpala, M. (2020). Turkey and Russia: Historical Patterns and Contemporary Trends in Bilateral Relations’. In Tezcür, G. M. (ed.): *The Oxford Handbook of Turkish Politics*. (pp. 585–603), Oxford: Oxford University Press.. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190064891.013.12>
- Bayer, J. (2010). A globalizáció és a 21. század geopolitikai kihívásai. *Geopolitika a 21. században*, 1(1), 1–24.
- Biresselioğlu, M. E. (2019). Clashing Interests in the Eastern Mediterranean: What About Turkey? *Insight Turkey*, 21(4), 115–134. <https://doi.org/10.25253/99.2019214.07>
- Brzezinski, Z. (2017). *A nagy sakktábla*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Çandar, C. (2017). New Turkey: Neo-nationalist or the reincarnation of the «Old»? *The Turkey Analyst*. <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/592-new-turkey-neo-nationalist-or-the-reincarnation-of-the-old?.html>
- Çandar, C. (2021). *Turkey’s Neo-Ottomanist Moment: A Eurasian Odyssey*. London: Transnational Press.
- Csicsmann, L. (2020). *Arab tavasz – arab tél? A posztkoloniális államok a Közel-Keleten*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet.

- Davutoğlu, A. (2012). *Speech Delivered by Mr. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Turkey at the UN Security Council, 30 August 2012, New York*. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. https://www.mfa.gov.tr/speech-delivered-by-mr_-ahmet-davuto%C4%9Flu_-minister-of-foreign-affairs-of-the-republic-of-turkey-at-the-un-security-council_30-august-2012_-new-york.en.mfa
- Davutoğlu, A. (2016). *Stratégiai mélység*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Dudlák T. (2020). Török külpolitika új alapokon. A szíriai konfliktus kialakulása és a török külpolitika paradigmaváltása, 2011–2012. *Világtörténet*, 10(42), 223–245.
- Duran, B. (2017). Cooperation with Russia and Iran: Is Turkey joining the Eurasian axis? *Daily Sabah*. <https://www.dailysabah.com/columns/duran-burhanettin/2017/10/06/cooperation-with-russia-and-iran-is-turkey-joining-the-eurasian-axis>
- Efegil, E. (2004) Why Did the Turkish Parliament Reject the Memorandum of March 1? *Insight Turkey*, 6(1), 105–112.
- Egeresi, Z. (2015). Törökországi parlamenti választás: egy korszak vége? *KKI-elemzések*, E-2015/27. https://kki.hu/assets/upload/Teregorszegi_parlamenti_velasztas_Egeresi_Zoltan.pdf
- Egeresi, Z. (2016). Az AKP külpolitikájának pillére. In Baranyi, T. P., Szálkai, K. (szerk.): *Újbold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. (pp. 119–151.), Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Egeresi, Z. (2018a). Törökországnak a regionális energiaelosztó szerepre irányuló törekvései. *Külügyi Szemle*, 17(3), 73–98.
- Egeresi, Z. (2018b). Törökország afríni hadjárata. *Nemzet és Biztonság*, 10(2), 30–43.
- Egeresi, Z. (2020). Törökország konfliktusa az észak-szíriai kurdokkal. *KKI-elemzések*, E-2020/11. https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/01/11_KKI-elemzes_TUR-SYR_Egeresi_20200127.pdf
- Egeresi, Z. (2022). *Közvetítő szerepben – Törökország és az orosz–ukrán háború*. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet. [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2022_4_K%C3%B6zvet%C3%ADt%C5%91%20szerepben_T%C3%B6r%C3%B6korsz%C3%A1g%20C3%A9s%20az%20orosz-ukr%C3%A1n%20h%C3%A1bor%C3%BA_\(Egeresi%20Z.\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2022_4_K%C3%B6zvet%C3%ADt%C5%91%20szerepben_T%C3%B6r%C3%B6korsz%C3%A1g%20C3%A9s%20az%20orosz-ukr%C3%A1n%20h%C3%A1bor%C3%BA_(Egeresi%20Z.).pdf)
- Egeresi, Z. & Kacziba, P. (2020). Menekültválság a görög–török határon. Előzmények, fejlemények, kilátások. *KKI-elemzések*, E-2020/25. https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/03/25_KKI-elemz%C3%A9s_GRC_TUR_Egeresi_Kacziba_20200312.pdf
- Egeresi, Z. & Kozma, T. (2020). Úton a függetlenség felé? Törökország földgázpolitikájának (át)alakulása egy változó energiabiztonsági architektúrában. *Nemzet és Biztonság*, 12(4), 19–33. <https://doi.org/10.32576/nb.2020.4.3>
- Egeresi, Z. & Pénzváltó N. (2017). Az AKP útja az elnöki rendszerről szóló népszavazásig: rezsimépítés Törökországban (2002–2017). *Nemzet és Biztonság*, 9(3), 80–109.
- Egeresi, Z. & Pénzváltó, N. (2020). *A Török Köztársaság a történelemben*. Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem.
- Egeresi, Z.; Rácz, A. & Jójárt, K. (2021). Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban a 2020. őszi háború után. *Védelmi Tanulmányok*, 1. 4–68. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/VT_2022_1_Egeresi_R%C3%A1cz_J%C3%B3járt_Strat%C3%A9giai%20helyzet%20Hegyi-Karabahban_a%202020_%C5%91szi%20h%C3%A1bor%C3%BA%20ut%C3%A1n_full.pdf
- Erşen, E. & Köstem, S. (2019). Introduction: understanding the dynamics of Turkey's pivot to Eurasia. In Erşen, E. & Köstem, S. *Turkey's Pivot to Eurasia Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order*. Abingdon: Routledge. 1–14. <https://doi.org/10.4324/9780429023064-1>
- European Commission for Democracy through Law (2017). *Turkey – Opinion on the amendments to the Constitution adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017 and to be submitted to a National Referendum on 16 April 2017*. [https://venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)005-e](https://venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)005-e)
- Frantzman, S. J. (2018. március 26.). Displaced Kurds from Afrin need help, activist says. *The Jerusalem Post*. <https://www.jpost.com/Middle-East/Displaced-Kurds-from-Afrin-needed-help-activist-says-547096>
- Gürçan, E. C. (2019). Political geography of Turkey's intervention in Syria: underlying causes and consequences (2011–2016). *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 11(1), 1–10. <https://doi.org/10.1108/JACPR-10-2017-0329>
- Henley, J. (2022. május 18.). Turkey blocks early vote on Sweden and Finland joining Nato. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2022/may/18/sweden-and-finland-formally-apply-to-join-nato>
- Kacziba, P. (2019). Többség kisebbségi, kisebbség többségi támogatással. Az anyaországi beavatkozás szerepe Cipruson. Szalai, M. & Wagner, P. (szerk.): *A többség-kisebbség dinamika szerepe a közel-keleti konfliktusokban*. (pp. 58–80.), Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet.
- Kacziba, P. (2020). A líbiai polgárháború szerepe a görög–török konfliktus elmélyülésében. *Pólusok*, 1(1), 47–82. <https://doi.org/10.15170/PSK.2020.01.01.03>
- Karagöz, S. (2016. november 20.). Tired of EU's delaying tactics, Erdoğan points to Shanghai Pact. *Daily Sabah*. <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2016/11/20/tired-of-eus-delaying-tactics-erdogan-points-to-shanghai-pact>
- Kása, B. (2021). A líbiai erőviszonyok alakulása és az aktívan érdekelt külső szereplők kilátásai. *Nemzet és Biztonság*, 14(2), 16–26. <https://doi.org/10.32576/nb.2021.2.2>
- Kirişci, K. (2022. február 16.). Can the Russia-Ukraine crisis offer an opportunity to re-anchor Turkey in NATO? *Brookings*. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2022/02/16/can-the-russia-ukraine-crisis-offer-an-opportunity-to-re-anchor-turkey-in-nato/>
- Kirişci, K. & Toygür, İ. (2019). Turkey's new presidential system and a changing West. *Brookings*. <https://www.brookings.edu/research/turkeys-new-presidential-system-and-a-changing-west/>
- Kissinger, H. (2015). *Világrend*. Budapest: Antall József Tudásközpont.

- Köstem, S. (2018). The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence. *Perceptions*, 23(2), 10–32.
- Köstem, S. (2020). Russian-Turkish cooperation in Syria: geopolitical alignment with limits. *Cambridge Review of International Affairs*, 34(6), 795–817. <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1719040>
- Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511781353>
- Maçães, B. (2018). *Eurázsia hajnala: Az új világrend nyomában*. Budapest: Pallas Athéné Könyvkiadó Kft.
- Manhoff, T. (2017). *Turkey's Foreign Policy Towards Syria: From Neo-Ottoman Adventurism to Neo-Ottoman Realpolitik*. Konrad Adenauer Stiftung. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=aa542008-7190-09ae-4c88-da15ce1bb376&groupId=252038
- Mankoff, J. (2022. március 10.). Turkey's Balancing Act on Ukraine Is Becoming More Precarious. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2022/03/10/turkey-ukraine-russia-war-nato-erdogan/>
- Müftüler-Bac, M. (2005/2006). Turkey and the United States: The Impact of the War in Iraq. *International Journal*, 61(1), 61–81. <https://doi.org/10.1177/002070200606100104>
- N. Rózsa, E. (2015). *Az Arab Tavasz: A Közel-Kelet átalakulása*. Budapest: Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet.
- Özel, S. (2016. május 10.). The Crisis in Turkish-Russian Relations. *Center for American Progress*. <https://www.americanprogress.org/article/the-crisis-in-turkish-russian-relations/>
- Pénzváltó, N. (2019. június 20.). *A török Sz-400-as beszerzés háttere és problémái*. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet. Elemzések 2019/3. https://www.academia.edu/39645443/A_t%C3%B6r%C3%B6k_Sz_400_as_beszerz%C3%A9s_h%C3%A1ttere_%C3%A9s_prob%C3%A9m%C3%A1i
- Pénzváltó, N. (2022). *Törökország orosz rulettje: Versengés és együttműködés Európa peremén*. Budapest: MCC Press Kft.
- Rácz A. (2022. február 28.). A világ nem lesz már ugyanolyan – az orosz–ukrán háború első tanulságai. *Válasz Online*. <https://www.valaszonline.hu/2022/02/28/oroszorszag-ukrajna-haboru-racz-andras-elemzes/>
- Reuters (2022. augusztus 22.). Turkey doubles Russian oil imports, filling EU void. *Reuters*. <https://www.reuters.com/business/energy/turkey-doubles-russian-oil-imports-filling-eu-void-2022-08-22/>
- Stein, A. (2016. decemer 21.). Turkey's nuclear program. *Atlantic Council*. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/turkeys-nuclear-program/>
- Sz. Bíró, Z. (2021). A második karabahi háború: előzmények, a háború menete és következményei. In Kajtár, G., Sonnevend, P. (szerk.): *A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században: tanulmányok Valki László tiszteletére*. (pp. 793–809.), Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Szigetvári, T. (2013). Törökország, új regionális hatalom a Közel-Keleten. In Grünhut, Z., Vörös, Z. (szerk.): *Az átalakuló világrend küszöbén*. (pp. 131–152.), Pécs: Publikon Kiadó.
- Szigetvári, T. (2018). *Exportorientáció és belső piac a török növekedési stratégiában*. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet, Műhelytanulmányok 123. <https://www.mek.oszk.hu/20300/20385/20385.pdf>
- Tanchum, M. (2020. augusztus 18.). How Did the Eastern Mediterranean Become the Eye of a Geopolitical Storm? *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2020/08/18/eastern-mediterranean-greece-turkey-warship-geopolitical-showdown/>
- Tastekin, F. (2020. május 7.). Turkey's occupation of northern Syria includes population transfers. *Al-Monitor*. <https://www.al-monitor.com/originals/2020/05/turkey-syria-population-transfers-tell-abyad-irk-kurds-arabs.html>
- Tálas, P. (2021). A poszthegeomoniális nemzetközi hatalmi rendről. In Kajtár, G., Sonnevend, P. (szerk.): *A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században: tanulmányok Valki László tiszteletére*. (pp. 841–854.), Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Temizer, M. (2016. október 10.). Russia, Turkey sign Turkish Stream agreement. *Anadolu Agency*. <https://www.aa.com.tr/en/economy/russia-turkey-sign-turkish-stream-agreement/662298>
- TURKSTAT (2022). *Foreign Trade Statistics, November 2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Foreign-Trade-Statistics-November-2022-45546>
- Üngör, Ç. (2019). Heading towards the East? Sino-Turkish relations after the July 15 coup attempt. In Erşen, E., Köstem S. (eds.): *Turkey's Pivot to Eurasia Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order*. (pp. 64–78.) Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429023064-5>
- Ünver, H. A. (2016). Schrödinger's Kurds: Transnational Kurdish Geopolitics in the Age of Shifting Borders. *Columbia Journal of International Affairs*, 69(2), 65–98.
- Vörös, Z. (2022). Kínai geopolitika a 21. században – A globális világrend megkérdőjelezése? *Eurázsia Szemle*, 2(1), 8–28.
- Wagner, P. (2016). A „négynapos háború” Hegyi-Karabahban. *KKI-tanulmányok*, T-2016/5. https://kki.hu/assets/upload/5_KKI-tanulmany_AZE-ARM_Wagner_20160713.pdf
- Wilgenburg, W. (2016. március 9.). Russia's Intervention in Syria and the Kurdish Question. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2016/03/russias-intervention-in-syria-and-the-kurdish-question/>
- Wintour, P. (2022. március 31.). Turkey leads pack of countries vying to mediate between Ukraine and Russia. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/31/turkey-leads-pack-of-countries-vying-to-mediate-between-ukraine-and-russia>
- Yalçinkaya, H. (2021). *Turkey's Overlooked Role in the Second Nagorno-Karabakh War*. German Marshall Fund. <https://www.gmfus.org/news/turkeys-overlooked-role-second-nagorno-karabakh-war>

- Yavuz, M. H. (2018). The Gülen Movement vs. Erdogan: The Failed Coup. In Yavuz, M. H., Balcı, B. (eds.): *Turkey's July 15th Coup: What Happened and Why*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Yavuz, M. H. & Gunter, M. M. (2023). *The Karabakh Conflict Between Armenia and Azerbaijan*. Gewerbestrasse: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-16262-6>
- Yavuz, M. H. & Koç, R. (2018). The Turkish Coup Attempt: The Gülen Movement vs. the State. *Middle East Policy*, 23(4), 136–148. <https://doi.org/10.1111/mepo.12239>
- Yeginsu, C. (2016. május 20.). Erdogan Loyalist Is Nominated to Be Turkey's Prime Minister. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2016/05/20/world/europe/binali-yildirim-turkey-prime-minister.html>
- Yetkin, M. (2015. július 29.). AKP talking with CHP, but acting with MHP. *Hürriyet Daily News*. <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/akp-talking-with-chp-but-acting-with-mhp-86146>
- Yılmaz, M. (2019). *A török politikai rendszer átalakulása 2002 és 2018 között*. Doktori értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola.
- Ziya, Ö. & Mustafa, K. (2021). Turkish foreign policy in a post-western order: strategic autonomy or new forms of dependence? *International Affairs*, 97(4), 1085–1104. <https://doi.org/10.1093/ia/iab094>
- Zolyan, M. (2016). The Karabakh conflict after the “four-day war”: a dynamic status quo. *Transatlantic Policy Quarterly*, 15(4), 111–119.

